

Hyvä elämä vanhojen ihmisten hoidossa

Lectio praecursoria¹

Laki ikääntyneen väestön toimintakyvyn tukemisesta sekä iäkkäiden sosiaali- ja terveyspalveluista eli niin sanottu vanhuspalvelulaki, sanoo näin: ”Pitkäaikaista hoitoa ja huolenpitoa turvaavat sosiaali- ja terveyspalvelut on toteutettava niin, että iäkäs henkilö voi kokea elämänsä turvalliseksi, merkitykselliseksi ja arvokkaaksi ja että hän voi ylläpitää sosiaalista vuorovai- kutusta sekä osallistua mielekkääseen, hyvinvointia, terveyttä ja toimintakykyä edistävään ja ylläpitävään toimintaan”. Lainsäätäjällä on siis selkeä näkemys siitä, miten hyvä vanhus- tenhoito pitäisi tässä maassa järjestää.

Valtakunnallinen terveydenhuollon eettinen neuvottelukunta ETENE lausuu oppaassaan ”Vanhuus ja hoidon etiikka” näin: ”Vanhuksen kohtelu yksilönä on keskeinen eettisesti kestä- vän hoidon perusta. Hoito lähtee vanhuksen omista tarpeista ja toiveista, kunnioittaa hä- nen arvojaan ja arvostaa hänen näkemyksiään. Hoito suunnitellaan ottaen huomioon tervey- dentila ja toimintakyky, läheisten apu ja van- huksen koko sosiaalinen verkosto”. Eli myös valtakunnan korkeimmalla hoitoetiikkaa lin- jaavalla taholla on selkeä kuva eettisesti kes- tävästä vanhusten hoidon tuottamisen tavasta.

Etsin lektiota varten summittaisesti inter- netistä yhden tehostetun palveluasumisen tuottajan katsoakseni mitä he ajattelevat hy- västä hoidosta. Palveluntuottaja kuvaa verkko-

sivuillaan näin: ”Palveluasumisen toiminnan ja sisällön ohjaus perustuu aina asiakkaan elämäntilanteesta lähtevään toimintatapaan. Palvelu on asukasta kunnioittavaa, tukee hä- nen osallisuuttaan asumisyhteisössä ja ylläpitää hänen toimintakykyään”. Hiukan alempana si- vulla juttu jatkuu näin: ”Ryhmäasuminen mah- dollistaa seuran ja turvallisen arjen vielä jäljellä olevin voimavaroin. Omaan huoneeseen voi ve- täytyä rauhaan kun siltä tuntuu. Päiväohjelma suunnitellaan asukkaiden mieltymysten ja tar- peiden mukaan ja läheiset ovat aina tervetul- leita kahville”.

Voisi siis ajatella, että Suomessa vanhusten- hoito on aukottomasti kunnossa lainsäädän- nöstä ja ohjauksesta aina arkiseen palvelutalo- elämään asti. Suomessa selvästikin on pohdit- tu ja tiedetään, mitä hyvä vanhojen ihmisten pitkäaikaishoito on, kun kaikki tuntuvat ole- van siitä yksimielisiä. Lainsäätäjä on kuun- nellut etiikan asiantuntijoita ja palveluntuot- tajat ovat ymmärtäneet hyvän hoitamisen pe- rusidean: Kunnioitetaan vanhoja ihmisiä yksi- löinä. Turvataan heille arvokas loppuelämä tarjoamalla heille mahdollisuus mielekkää- seen tekemiseen ja sosiaaliseen kanssakäymi- seen, kuitenkin heidän integriteettinsä turva- ten. Omatoimisuutta, toimintakyvyn tukemista, kuntouttavaa työtettä.

Kansalaisten arkikokemus vanhustenhoi- dosta ei kuitenkaan usein ole lainkaan lain- säädännön, eettisten ohjeiden ja palveluntuot- tajien lupausten mukainen. Etsin internetis- tä myös muutamia otsikoita vanhustenhoi- toon liittyen: Vantaan sanomat viime syksynä: ”Vantaan hoivakodeissa on paljastunut vaka- via ongelmia – nyt tutkitaan kolmea paikkaa”.

¹ YTM Jari Pirhosen gerontologian alaan kuuluva väitös- kirja ”Good Human Life in Assisted Living for Older People: What the residents are able to do and be” tar- kastettiin 19.5.2017 Tampereen yliopistossa.

Ilta-Sanomat vuonna 2015: Hoitajat paljastavat karun totuuden vanhustenhoidosta: ”En haluaisi laittaa omaa äitiäni” ja näin: ”Suomesta paljastui karu fakta: Vanhuksia makuutetaan väkisin hautaan”. Helsingin Sanomat kertoi viime keväänä: ”Määräilyä ja kovakouraista käsittelyä – vanhusten kaltoinkohtelu on arkipäivää hoitokodeissa, kertoo Valvira”.

Täytyy tietysti muistaa, että julkisuuteen usein nousee ennen kaikkea ikäviä uutisia vanhustenhoidosta. Vähemmälle huomiolle on jäänyt monia hienoja asioita, joista myös annan muutaman esimerkin: Kotiliedessä otsikoitiin tänä keväänä: ”Mitä on hyvä hoito hoivakodissa? Anninpiirtissä vanhus elää kuin kotonaan”.

Helsingin Sanomat otsikoi vähän aikaa sitten näin: ”Muistattekko pahamaineisen Koukkuniemen? Nyt siellä on kehuttu hoivakoti, jossa kaikki tehdään toisin – hoitajat antavat jopa pusuja vanhuksille”. Ilta-Sanomat otsikoi viime syksynä: ”Vanhukset saivat hoivakodissa pitsaa, olutta ja siideriä – ihanaa, tällaista en ole maistanutkaan”. Yle viime joulukuussa: ”Hoivakoti lopetti turhat lääkkeet – tulos: Vanhukset nousivat sängyistään, lähtivät liikkeelle ja alkoivat syödä itse”. Jostakin paikasta otsikoitiin, kuinka henkilökunta itse muutti talon päivärytmin ja siten myös omat työvuoronsa asukkaiden tarpeisiin pohjautuviksi. Hiljaisia signaaleja hyvistä käytännöistä löytyy paljonkin jos vain malttaa kuunnella.

Edellä sanotun jälkeen meillä on tässä vanhustenhoitopaletissa kolme osaa: ensinnäkin virallinen osa lainsäädäntöineen, suosituksineen ja toiminta-ajatuksineen. Se puoli näyttää olevan kunnossa, ohjeiden mukaan toimimalla vanhat ihmiset saavat elää arvokasta elämää. Sitten meillä on lisäksi sekä hyvä että huono todellisuus vanhustenhoidon kentältä. Toisaalta laiminlyöntiä ja kaltoinkohtelua, toisaalta vanhojen ihmisten valtauttamista omisissa asioissaan ja heidän kohtaamistaan ihmisenä loppuun asti. Toki valtaosa palvelutaloista ja vanhainkodeista sijoittuu jonnekin näiden ääripäiden väliin ja niissä eletään varmasti ihan kelvollista arkea. Mutta aina on varaa parantaa,

ja jos kerran jotkin palveluntuottajat pystyvät parempaan kuin kelvollinen arki, niin siihen on syytä muidenkin pyrkiä.

Kuinka sitten yhtenäisestä lainsäädännöstä ja yhtenäisistä suosituksista saadaan syntymään kelvollisen arjen lisäksi kaksi toisilleen ihan vastakkaista toimintamallia? Mikä on se asia, jossa toiset hoitokentällä onnistuvat ja toiset epäonnistuvat? Oman kokemukseni perusteella väittäisin, että kyse ei ole resursoinnista siten, että toisissa paikoissa asiat ovat vanhojen ihmisten kannalta paremmin siksi, että niissä on enemmän resursseja käytettävissä. Ja uskallan väittää, että samoin ajattelee myös väitöstyöni seurantaryhmässä oleva geriatrian professori Jaakko Valvanne, joka on omalta osaltaan ollut vaikuttamassa siihen, että niitä hyviä hiljaisia signaaleja hoitokentältä on alkanut yhä enemmän kuulua. Geriatria Jaakko rummuttaa hoitohenkilöstön asennetta omaan työhönsä ja sitä on jo noiden muutaman lukemani otsikon vuoksi syytäkin rummuttaa.

Väitöstutkimukseni voisi sanoa pohjimmiltaan käsittelevän tuota aiemmin mainitsemaani probleemia: kuinka yhtenäinen lainsäädäntö ja suositukset johtavat niin erilaisiin lopputuloksiin suunnilleen samanlaisilla resursseilla?

Aloitin vastauksen hakemisen Tove Janssonin tarinasta ”Näkymätön lapsi”. Tuossa tarinassa on nimittäin lapsi, Ninni, joka on muuttunut ihan kokonaan näkymättömäksi sen vuoksi, että hänen tätinsä kohteli häntä aina hyvin ironisesti. Tati ei kohdellut Ninniä Ninninä yai lapsena, jolloin tämä alkoi muuttua näkymättömäksi ja katosi lopulta kokonaan. Vain kaulassa olevan kellon kilinästä muut saattoivat tietää, missä Ninni milloinkin kuljeskeli. Tarinassa Ninni muuttaa muumiperheen luo ja muumien ystävällisyys saa hänet muuttumaan näkyväksi jälleen, vähän kerraltaan. Täydellisesti hän palautuu näkyväksi tarinan lopussa, kun hän suuttuu muumipapalle, joka aikoo tehdä mammalle kepposen.

Tämä tarina sopii minusta mainiosti tiivistämään sen, mistä väitöstutkimuksessani on kyse ja kirjani nimi voisikin olla ”Näkymätön

vanhus”. Kun Martti muuttaa kotoaan johonkin vanhojen ihmisten asumisyksikköön, hänelle saattaa helposti käydä kuten Ninnille, eli hän muuttuu joko vähitellen tai kertalaakista näkymättömäksi. Mahdollisia syitä näkymättömäksi muuttumiseen on paljon ja näkymättömäksi muuttumisen riski pitää minusta ottaa vakavasti.

Vanhan ihmisen näkyvyys tai näkymättömyys on nimittäin se ratkaiseva ero, onnistuu ko palveluntuottaja tarjoamaan arvokkaan elämän asiakkailleen vai mennäänkö kaltoinkohdeltelun suuntaan. Filosofit Axel Honneth on puhunut sosiaalisesta näkymättömyydestä, jota tapahtuu silloin, kun ihminen on paikalla, mutta syystä tai toisesta muut eivät näe häntä läsnä olevana persoonana. Maailmanhistoriassa esimerkiksi orjien ja palvelijoiden läsnäolo on usein ollut tämän laatuista. Vaikka he ovat olleet paikalla, he eivät ole olleet osana porukkaa. Sosiaalista näkymättömyyttä on kuitenkin myös tämän päivän suomalaisessa vanhustenhoidossa ja siinä on minusta Jaakko Valvanteen peräänkuuluttaman vanhustyön iloisen vallankumouksen paikka.

Kaikki oikeaoppiset vallankumoukset perustuvat intellektuaalien toimimiseen vallankumouksen esitaistelijoina, joko tietäen tai tietämättään. Vanhustyön iloisen vallankumouksen intellektuaalinen perusta löytyy tunnustamisen filosofiasta, johon merkittävän panoksensa on antanut väitöstyöni toinen ohjaaja filosofi Arto Laitinen. Tunnustamisen filosofiasa on pohjimmiltaan kyse sosiaalisen näkymättömyyden vastustamisesta ja ihmisten tekemisestä näkyviksi omina autenttisina itsenään.

Näkymättömyyden ongelma ja sen vakavuus vanhustenhoidossa paljastui minulle, kun ajattelin yhtä Arton teoretisointia palvelutalokontekstissa. Persoonan tunnustamisella on nimittäin kaksi erilaista ominaisuutta tai voimaa. Tunnustaminen voi sekä luoda kohteensa että pitää sitä yllä. Palvelutaloon siirrettynä tämä ajatus tarkoittaa, että kun Martti muuttaa palvelutaloon, hänelle voidaan alkaa siellä

luoda identiteettiä palvelutaloasukkaana, hoidettavana tai valitettavasti jopa potilaana. Jos Martista ei olla palvelutalossa persoonana kiinnostuneita, hän alkaa Ninnin tavoin muuttua näkymättömäksi.

Toisaalta on huomattava, että tunnustaminen voi myös pitää kohdettaan yllä. Kun Martti muuttaa palvelutaloon, siellä voidaan tukea hänen näkymistään Marttina eli ollaankin kiinnostuneita siitä kuka Martti on ja millaisista asioista hän pitää. Tuetaan Marttia pysymään Marttina loppuun asti. Ja annetaan tuki Martille mahdollisuus halutessaan myös muuttua ihmisenä. Voihan olla, että elämänsä läpi hiljakeen hissutellut mies saattaa palvelutalossa haluta naisten ympäröimänä muuttua rokkivaariksi.

Tunnustamisen filosofia osoittautui väitöstyössäni erittäin hedelmälliseksi viitekehyyksiksi vanhojen ihmisten näkymättömyysongelman tutkimisessa. Arto Laitiselta sain toisenkin idean, jota tutkin palvelutalokontekstissa. Tunnustaminen symbolisella tasolla ei nimitäin riitä, kun puhutaan persoonan tunnustamisesta, vaan tunnustamisen pitää olla myös käytännöllistä. Tässä ollaan jälleen näkymättömyysongelman ytimessä.

Niin kuin aiemmin jo kävi ilmi, lainsäädäntö, eettiset ohjeet ja palvelutalojen toiminta-ajatukset tunnustavat vanhojen ihmisten olevan kaiken tekemisen keskiössä. Heidän tarpeensa, toiveensa, voimavaransa ja läheisensä nostetaan kaikissa dokumenteissa ykkösasiaksi. Tunnustamisen filosofiaa soveltaen voidaan sanoa, että vanhat ihmiset tunnustetaan hienosti symbolisella tasolla, mutta lehtijutut kertovat, että usein käytännöllinen tunnustaminen puuttuu. Ei nimittäin riitä, että minä ajattelen sinun olevan yhtä arvokas ihminen kuin minäkin. Eikä riitä sekään, että minä sanon sinulle, että ajattelen sinun olevan arvokas ihminen. Sanat kun voivat peittää tai johtaa harhaan. Tunnustamisen filosofian mukaan minä tunnustan sinut arvokkaana ihmisenä vasta silloin, kun minä kohtelen sinua arvostavalla

tavalla. Jos tunnustaminen jää symboliselle tasolle eikä ole käytännöllistä, vanhat ihmiset jäävät persoonina näkymättömiksi.

Haastan kaikki vanhustyön toimijat, asiakkaat, tutkijat ja muut asiasta kiinnostuneet mukaan näkymättömyyden vastaiseen taisteluun. Taistelun strateginen tavoite on arvokkaan elämän turvaaminen heille, jotka arvokkaan elämän turvaamiseen meiltä muilta eniten apua tarvitsevat. Taistelun taktiikka löytyy yksinkertaisimmillaan Tove Janssonin tarinasta: ollaan palvelutaloissa ja muissa asumisyksiköissä asukkaille ystävällisiä ja annetaan heille myös tilaa tunteilmaisuuksiin. Ninnikin muutui kokonaan näkyväksi vasta suututtuaan muumipapalle. Eräs haastattelemani palvelutalon miesasukas kertoi minulle, että osa hoitajista oli hänen mielestään kankkäränkkiä, joiden kanssa aina välillä otettiin yhteen. Mies ei kuitenkaan ollut asiasta ahdistunut tai surullinen tai peloissaan, vaan asiointi näytti olevan hänelle mieluinen. Hän oli innoissaan siitä, että pääsee välillä riitelemään hoitajien kanssa, eikä se ole ihme. Fiksuna naisena Tove Jansson ymmärsi, että ihmiset katoavat näkyvistä jos he eivät pääse välillä ilmaisemaan tunteitaan. Palvelutaloissa asukkaiden pitää saada välillä sanoa ja näyttää, että minä olen tässä!

Entäpä sitten, jos vanha ihminen ei esimerkiksi muistisairaudesta voisi enää kykene sanomaan, että minä olen tässä? Entä jos meillä ei enää ole mitään keinoa saada tietää ihmisen omista toiveista ja mieltymyksistä? Muuttuuko hän silloin väkisin näkymättömäksi? Ei muutu, jos oppia otetaan jälleen kerran tunnustamisen filosofiasta. Laitisen mukaan tunnustamisen voidaan katsoa toteutuvan myös silloin, kun tunnustetaan jonkun normatiivisia ominaisuuksia. Normatiiviset ominaisuudet ovat seikkoja, joiden perusteella me toisiamme kohtelemme. Ihmisen normatiivisia ominaisuuksia ovat esimerkiksi sellaiset asiat, että ihminen on elävä olento, tunteva olento ja toisiin ihmisiin monenlaisissa suhteissa oleva olento. Normatiivisia ominaisuuksia ovat myös erilai-

set elämän aikana hankitut saavutukset ja ansiot. Tätä ajatusta jatkaen muistisairaat pysyvät näkyvinä kunhan me vain kohtelemme heitä heidän ihmisyytensä edellyttämällä tavalla. Ymmärrämme, että he ovat pitkän ja persoonallisen elämän eläneitä ihmisiä.

Väitöskirjassa hahmottelemani tunnustavan hoitofilosofian tarkoitus on estää vanhojen ihmisten muuttuminen näkymättömiksi. Ihmisillä pitää olla tilaa ja varaa sanoa, että minä olen tässä. Ja kun tässäolemisen ilmaiseminen käy ihmiselle itselleen mahdottomaksi, palvelujärjestelmässä olevien ihmisten pitää osata automaattisesti sanoa, että Martti on tässä ja sitten kohdella Marttia Marttiuden edellyttämällä tavalla.

Vanhat ihmiset eivät palvelutaloissa muutu näkymättömäksi sen vuoksi, että henkilökunta siellä heitä tahallaan kohtelisi ironisesti, niin kuin Ninnin täti teki. Näkymättömyys on usein seurausta ajattelemattomuudesta. Erään palvelutalon johtaja kertoi minulle hienosta keinosta, jolla hän ohjeisti työntekijöitään ajattelemaan työtään aina, jos hän havaitsi, että jossakin tilanteessa hoitaja ei kohdannut asukasta persoonana. Hän nimittäin kehotti silloin hoitajaa istumaan hetkeksi alas ja miettimään seuraavaa kysymystä: Ajatteletko sinä, että sinun työpaikallasi asuu vanhoja ihmisiä vai ajatteletko, että sinä olet käymässä vanhojen ihmisten kotona. Vastauksesta tähän kysymykseen riippuu se, muuttuvatko vanhat ihmiset vähitellen näkymättömiksi vai eivät.

Koska olen nyt julistanut vanhustyön iloista vallankumousta, niin annetaanpa loppusanat herroille Marx ja Engels. He nimittäin kritisoivat aikalaisfilosofiaan proletariaatin tekemisestä näkymättömäksi samaan tapaan kuin minä olen tässä puhunut vanhojen ihmisten näkymättömyydestä palvelujärjestelmässä. He syyttivät filosofeja siitä, että nämä puhuivat totuuden ja ihmisluonnon kaltaisista abstrakteista ilmiöistä, jolloin proletariaatti konkreettisine olosuhteineen hävisi heiltä näkyvistä. Marxin ja Engelsing kritiikki osuu monin tavoin

myös tämän päivän suomalaisen vanhusten-hoitokontekstiin. Vanhat ihmiset persoonina katoavat helposti näkyvistä politiikkapuheissa, juhlapuheissa ja jopa arkisissa hoitokonteksteissa. Marxin ja Engelsin kritiikki on kuitenkin torjuttavissa tunnustavalla hoitofilosofialla. Ratkaisevaa ei ole se, mitä ajatellaan tai sanotaan tai toiminta-ajatukseen kirjataan, vaan se,

kuinka yksittäisiä vanhoja ihmisiä päivittäin kohdellaan. Ja kannattaa myös muistaa, että sen, minkä me teemme yhdelle näistä vanhimmista, sen me yhteiskuntana teemme itsellemme.

Jari Pirhonen

jari.pirhonen@uta.fi

Kirjallisuus

- ETENE. (2008). *Vanhuus ja hoidon etiikka* Vantaa: Kirjapaino Keili Oy.
- Honneth, A. (2001). Invisibility. On the epistemology of recognition. *Proceedings of the Aristotelian Society Supplementary Volume*. 75(1), 111–126.
- Honneth, A. (2005). *The Struggle for Recognition. The Moral Grammar of Social Conflicts*. Cambridge: Polity Press.
- Laitinen, A. (2002). Interpersonal Recognition: A response to value or a precondition of personhood? *Inquiry: An Interdisciplinary Journal of Philosophy*, 45, 463–478.
- Laitinen, A. (2009). The scope of "recognition": The role of adequate regard and mutuality. Teoksessa Schmidt am Busch, H. C. & Zurn, C. F. (eds.), *The philosophy of recognition: Historical and contemporary perspectives*, (s. 319–334). Lanham: Rowman & Littlefield.
- Sosiaali- ja terveysministeriö. (2008). *Ikäihmisten hoito ja palvelujen laatusuositus*. Helsinki: Helsinki University Print.